Paul Csavdari

Două teologii în fiecare canon

Cum filosofia a creat confuzia și și-a rezervat dreptul de interpretare

Dacă ne uităm atent la marile canoane religioase ale omenirii, nu găsim o singură linie teologică, ci două. O linie autentică, morală, simplă, directă. Și o linie filosofico-mitologică, introdusă după contactul cu elenismul. Această dublă țesătură nu este un accident de istorie, ci un mecanism deliberat. Filosofia a creat confuzia, iar din confuzie și-a derivat dreptul exclusiv de a explica. De aceea canonul nu este doar o colecție de texte, ci și instrumentul prin care omul este obligat să apeleze la o instanță interpretativă – și acea instanță este mereu filosofia, fie în haine de academie, fie în haine de teologie.

Linia autentică și linia filosofică

Linia autentică este limpede: omul este chemat la responsabilitate morală, la adevăr, la viață. În Geneza 1 omul este „chipul lui Dumnezeu” și are stăpânire morală. În predica lui Isus accentul cade pe adevăr și pe libertate: „adevărul vă va face liberi”. În Coran, „nu este constrângere în religie”. În budismul timpuriu, omul se poate trezi prin moralitate și luciditate. În vedism, viața era ritmată de ritualuri simple, comunitare, fără metafizică.

Linia filosofică apare ulterior și are aceleași trăsături peste tot: universalizare, ontologizare, juridicizare, fatalism. Omul devine definit printr-o stare universală (cădere, păcat, karmă), mântuirea devine mecanism juridic sau metafizic, iar între om și adevăr apare mereu un intermediar: jertfa, mijlocitorul, legea universală, bodhisattva, avatarul.

Această a doua linie nu este autentică, ci este modul în care filosofia greacă a rescris religiile, făcându-le compatibile cu propria ei schemă.

I. Iudaismul – chipul lui Dumnezeu și mitul căderii

În Tora, mai ales în Geneza, se simte o tensiune de netrecut. Prima linie, autentică, se vede limpede în Geneza 1: omul este creat după chipul lui Dumnezeu, chemat la stăpânire morală, binecuvântat pentru a trăi responsabil în lume. Monoteismul aici este direct și fără echivoc: un Dumnezeu unic, moral, care cheamă la viață și adevăr.

Dar peste acest filon a fost cusută o altă linie. Geneza 2–3 introduce mitul Edenului: omul devine vinovat, căzut, înșelat de șarpe. Aici apare schema dualistă – bun/rău, nevrednic/blestemat – care nu are nimic din claritatea Genezei 1. La fel, potopul și Babelul mută accentul de pe responsabilitatea morală pe vinovăția colectivă și pe pedeapsă cosmică. Sistemul jertfelor din Levitic, care avea rol local și comunitar, devine interpretat ulterior ca mecanism universal de ispășire.

Această linie nu este pur semitică. Mituri de tipul „căderii", „potopului" sau „turnului" existau în Mesopotamia, dar abia contactul cu filosofia greacă le-a transformat în doctrină universală, în explicație ontologică a condiției umane. Este exact modul elenistic de a folosi un mit: îl ridici la rang de principiu totalizant, valabil pentru toți oamenii. De aici derivă viziunea despre om ca ființă fundamental coruptă – o trăsătură străină monoteismului sobru al lui Moise.

II. Creștinismul – predica lui Isus și sistemul paulin

Noul Testament repetă aceeași ruptură.

Pe de o parte, Isus predică Împărăția lui Dumnezeu ca adevăr și libertate. Accentul său cade pe conștiință, pe milă, pe restaurarea morală. El nu vorbește despre ritualuri sau mecanisme juridice, ci despre viață în adevăr: „adevărul vă va face liberi". Omul este văzut ca ființă chemată să trăiască, nu ca rob al unei stări ontologice.

Pe de altă parte, epistolele pauline introduc o schemă complet diferită: lege – păcat – moarte – mântuire. Păcatul devine o forță universală, omul un rob incapabil, iar Hristos o jertfă substitutivă care satisface o justiție divină. Aceasta este deja limbajul filosofiei: termeni juridici, categorii ontologice, universalizare a condiției umane.

Isus și Pavel nu mai vorbesc aceeași limbă. Unul se mișcă pe terenul conștiinței morale, celălalt pe terenul sistemului filosofic. Iar faptul că Biserica a canonizat amândouă liniile arată cum gândirea greacă a cucerit creștinismul din interior, printr-un „corn mic" dar devastator.

III. Islamul – între tawhid și decret

Coranul însuși conține aceeași dublă direcție. Linia autentică afirmă tawhidul radical: „Allah este Unul", iar omul are libertatea de a crede sau nu, fiind responsabil direct. „Nu este constrângere în religie" – acesta este tonul originar, moral și limpede.

Însă de-a lungul textului și mai ales în interpretările ulterioare apare o altă linie: totul este predestinat, decretat dinainte; omul nu are alt rol decât să se supună unui destin deja scris. Accentul cade pe ritual ca lege universală și pe suveranitatea absolută în termeni aproape fatalistici.

Acest al doilea strat are aceeași marcă filosofică: noțiunea de destin (heimarmene) din stoicism, modul juridic de a înțelege legea, speculația despre libertate și necesitate. Kalām-ul islamic medieval n-ar fi fost posibil fără instrumentele gândirii grecești.

IV. Budismul – trezirea lui Gautama și cosmologia Mahayana

Buddha istoric a predicat simplu: viața înseamnă suferință, dar omul se poate trezi prin moralitate, disciplină și luciditate. Cele Patru Adevăruri Nobile și Calea Octuplă sunt un drum practic, nu o teorie metafizică.

Dar în Mahayana totul se schimbă: apar bodhisattva ca „mântuitori cosmici", Nirvana devine absolut ontologic, se nasc paradisuri și mituri. Aici budismul se transformă într-o religie universalistă, cu structuri metafizice și devoțiune aproape teistă.

Influența greacă e vizibilă: contactul cu elenismul prin regatele indo-grece a adus arta dar și categoria ontologică. Mahayana nu mai e doar un drum practic, ci o „filosofie absolută" – exact schema platoniciană adaptată la un alt context.

V. Hinduismul – ritualul vedic și monismul Upanișadelor

În stratul vedic timpuriu, hinduismul era o religie ritualică, legată de natură și de viața comunității. Era simplu, pragmatic, lipsit de speculații cosmologice sofisticate.

Dar Upanișadele și Bhagavad Gita introduc un alt nivel: totul este Brahman, omul este identic cu absolutul, karma este lege universală care leagă toate existențele. Sacrificiul devine simbolic, iar devoțiunea față de Krishna devine mijloc de mântuire universală.

Aici vedem aceeași transformare: de la moral și comunitar la ontologic și universal. Asemănările cu platonismul nu sunt întâmplătoare – este același tipar de gândire. Dacă vedismul era o religie locală, Upanișadele și Gita sunt deja filosofie religioasă universală.

Mecanismul confuziei

Peste tot mecanismul e același:

1. Se introduce o a doua linie teologică, contrară celei originare.
2. Se creează contradicții interne: chip vs. cădere, libertate vs. predestinare, trezire personală vs. mântuire prin mijlocitor.
3. Omul e obligat să apeleze la interpretare. Nu mai poate citi direct. Are nevoie de filosof, de teolog, de academie.
4. Filosofia se așază ca singur arbitru al sensului, pretinzând că ea „armonizează" ceea ce e de fapt inarmonizabil.

Astfel, filosofia a creat confuzia și apoi a vândut soluția. Așa a făcut în Antichitate, așa a făcut în Evul Mediu, așa face și azi prin academie.

Academia ca moștenitoare a „cornului mic"

De aceea e imposibil să discuți astăzi cu Academia fără ca ea să „modeleze" totul după propriul interes. Exact asta a făcut mereu: a inventat problema și și-a rezervat dreptul de a o rezolva. Canonul cu două teologii este terenul ideal pentru a justifica o clasă de interpreți.

Astăzi, Academia face exact ce făceau rabinii, Părinții Bisericii sau scholasticii: preiau contradicțiile canonului și le „explică" în limbajul filosofic al vremii. Se admite că avem două linii contrare, dar se produce mereu o „armonie" artificială. Și din această armonie provine puterea. Iar puterea este tot ce are valoare în ochii Academiei.

De ce e o problemă serioasă

Aceasta nu e doar o chestiune filologică sau de curiozitate istorică. Este cheia prin care filosofia a reușit să-și mențină monopolul asupra adevărului. Dacă textele ar fi rămas în linia lor autentică – morală, simplă, directă – omul n-ar fi avut nevoie de interpretator. Dar odată ce ai două teologii contrare puse în aceeași carte, interpretatorul devine indispensabil.

Asta explică de ce religia, filosofia și politica au mers mereu împreună. Confuzia teologică produce dependență de autoritate, iar autoritatea devine putere. Nu e o întâmplare că toate canoanele mari au fost redactate după contactul cu grecii.

Concluzie

Adevărata problemă nu este doar că există două teologii în fiecare canon, ci că această fractură a fost folosită ca instrument de putere. Filosofia a introdus linia confuză și apoi a venit cu soluția. Așa și-a câștigat rolul de arbitru, și nu l-a cedat niciodată. De aceea e imposibil să discuți cu Academia fără ca ea să modeleze totul în favoarea ei. Asta a făcut mereu, asta face și azi.

Omul care caută adevărul trebuie să știe să distingă între linia autentică și linia filosofică. Altfel va rămâne prizonier al confuziei fabricate, dependent de un interpret care îl va ține mereu sub autoritate.